

JANA MAZÁČKOVÁ – LUKÁŠ DOLÁK – PETR ŽAŽA

Mgr. Jana Mazáčková, Ph.D.

jkrejsov@phil.muni.cz

Ústav archeologie a muzeologie
Filozofická fakulta
Masarykova univerzita
Arna Nováka 1, 602 00 Brno, Česká republika

Mgr. Lukáš Dolák, Ph.D.

dolak@sci.muni.cz

Geografický ústav
Přírodovědecká fakulta
Masarykova univerzita
Kotlářská 267/2, 602 00 Brno, Česká republika

Mgr. Petr Žaža

petrzaza@mail.muni.cz

Ústav archeologie a muzeologie
Filozofická fakulta
Masarykova univerzita
Arna Nováka 1, 602 00 Brno, Česká republika

Brtnicko – medailon jednoho panství

Namísto úvodu, jelikož náš příspěvek nebyl prezentací jen jednoho účastníka kolokvia, jsme se rozhodli začít medailonkem námi zkoumaného území – bývalé brtnického panství, jehož součástí je i hrad Rokštejn (Obr. 1). Jedná se o prostor v samotném středu Českomoravské vrchoviny, který se po většinu našich dějin nacházel mimo hlavní zájem lidí, jelikož první stálá sídla se zde vyskytují až s počátkem 12. století. Postupně se ale z nedotčeného pohraničního hvozdu mezi Moravou a Čechami stává kulturní krajina plná sídel a památek.

Naše spolupracující týmy zkoumají toto území ze dvou různých perspektiv. Jedním je projev člověka v krajině skrze archeologii, která zkoumá, jak lidé ve středověku změnili krajinou tvář svého životního prostředí, a jak se tyto změny projeví zpětně v lidské společnosti. Druhý směr vychází ze studia historické klimatologie, která podhaluje to, co archeologie jen tuší, tedy vývoj a změny klimatu a dopady přírodních pohrom, jako jsou například lesní požáry či vichřice, a jak tyto klimatické změny ovlivňovaly chování lidí, které se pak odráželo také ve stavební kultuře a volbě míst pro vhodná sídla.

Mgr. Jana Mazáčková, Ph.D.

Jana Mazáčková se narodila v roce 1979 a na Ústavu archeologie a muzeologie Masarykovy univerzity vystudovala obor archeologie pod vedením, již bohužel zesnulého, prof. Zdeňka Měřinského, kde působí dodnes. Svou magisterskou diplomovou práci psala na téma Střelné zbraně z hradu Rokštejna a navázala disertační práci s názvem Militária z hradu Rokštejna v širším středoevropském kontextu. Je odbornicí na období vrcholného středověku až raného novověku (1100–1800) a její specializací jsou především hrady a jejich zázemí v podobě vesnic, vývoj stavební architektury, a v neposlední řadě také militaria, jak napovídá diplomová práce (s názvem Střelné zbraně z hradu Rokštejna) a již zmiňovaná disertační práce.

Na vědecko-výzkumné stanici v Panské Lhotě, kde je od roku 2004 zázemí pro univerzitní výzkum hradu Rokštejn, buduje svůj tým složený z různých specialistů, od geologů po 3D techniky. Na stanici také probíhají vědecké experimenty, jako např. výpal středověké keramiky či experimentální střílení s replikami pravěkých šipek. Tato experimentální složka je pak využita při pořádání popularizačních akcí, jako je Archeologické léto (pořádané Archeologickým ústavem Akademie věd ČR) nebo Mezinárodní den archeologie.

Výsledky bádání o středověkém hradě ve střední Evropě jsou v mnoha případech velmi lokálního charakteru, což se odráží v možnostech publikování. Hlavním časopisem tak pro středověkou archeologii v českém prostředí stále zůstává *Archaeologia Historica* s více jak padesátiletou tradicí, kde Jana Mazáčková pravidelně publikuje. V poslední době se v evropské archeologii projevuje tendence souhrnných a průřezových prací, které spojují výsledky z celé Evropy, kde se uplatňuje i výzkum Jany Mazáčkové, která svým výzkumným záměrem zvládá postihnout velkou část (nejen) středověké společnosti. Mezi novější výsledky patří i kapitola v knize *The Rural World in the Sixteenth Century* [1], kterou sepsala spolu s Petrem Žažou, a jež vyšla v prestižní řadě *Studies in the History of Daily Life (800–1600)* nakladatelství Brepols, a článek shrnující výsledky experimentální lukostřelby s výše zmiňovanými replikami šipek v mezinárodním časopisu *Lithic Technology* [2],

Hlavní náplní jejího profesionálního života se stal hrad Rokštejn a jeho panství. Od militarií z tohoto hradu, které zpracovala ve své disertační práci, se postupně propracovala k fungování hradu a panství jako jedné ekonomicko-správní jednotky. Jelikož je ale uchopení hradu v krajině komplexní záležitostí, bylo nutné se zaměřit také na ekonomické zázemí a krajinu samotnou. V roce 2011 tak započal výzkum zaniklých středověkých vesnic na bývalém panství Brtnice, kde se hrad Rokštejn nachází. Výzkum těchto vesnic a jejich přírodní a kulturně-historické krajiny není však bez omezení. Nástup přetrvávajícího sucha v kombinaci s kůrovcovou kalamitou

Obrázek 1 – Lokalizace hradu Rokštejn v rámci České republiky

způsobil, že zakonzervovaná středověká krajina, a v ní uchované antropogenní relikty, jsou ohrožovány moderní lesní technikou, která znemožňuje čtení a interpretaci kulturní krajiny. V návaznosti na tento jev byl v roce 2019 získán čtyřletý projekt aplikovaného výzkumu TA ČR s názvem Udržitelný rozvoj kulturní krajiny a ochrana historických památek v zalesněném prostředí, jehož je Jana Mazáčková hlavní a jedinou řešitelkou bez další spoluřešitelské instituce. Aplikačními garanty tohoto projektu jsou Ministerstvo životního prostředí ČR a Jihočeský kraj.

V roce 2021 získala Jana Mazáčková projekt základního výzkumu GA ČR, zaměřený na hrad Rokštejn samotný, s názvem Rekonstrukce provozu středověké hradní kuchyně v návaznosti na zacházení s odpadem na příkladu hradu Rokštejna. Hrad Rokštejn a jeho bývalé panství je také předmětem návrhu projektu ERC Synergy z roku 2021, který Jana Mazáčková podávala s Tomášem Kolářem z Ústavu nauky o dřevě a dřevařských technologií Mendelovy univerzity a Lukášem Dolákem za Přírodovědeckou fakultu Masarykovy univerzity.

Mgr. Lukáš Dolák, Ph.D.

Lukáš Dolák se narodil v roce 1988 v Kroměříži a po absolvování tamního Arcibiskupského gymnázia pokračoval ve studiu učitelství geografie a historie pro střední školy na Masarykově univerzitě. Po úspěšném ukončení magisterského studia v roce 2012 nastoupil na doktorské studium fyzické geografie pod vedením prof. Rudolfa Brázdila. Během doktorského studia se věnoval analýze časoprostorové variability hydrometeorologických extrémů na Českomoravské vrchovině v letech 1650–1880 a dopadům živelních pohrom na lidskou společnost. Od roku 2012 působil na Geografickém ústavu Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity (MU) jako odborný pracovník a od roku 2019 dále jako odborný asistent. Rovněž od roku 2013 pracuje v Ústavu výzkumu globální změny Akademie věd České republiky.

V rámci svého výzkumu se věnuje historické klimatologii a dopadům hydrometeorologických extrémů na lidskou společnost za posledních 500 let na základě dokumentárních pramenů. Rovněž zkoumá důsledky současné změny klimatu, zranitelnost společnosti a možná adaptační opatření na území ČR. Historické klimatologii se věnuje od začátku bakalářského studia až do současnosti a je členem historicko-klimatologického týmu na Geografickém ústavu MU. Kromě výuky předmětů a vedení seminářů zaměřených na změnu klimatu a fyzickou geografii se v posledních letech více zajímá o vývoj české krajiny v období holocénu, především v posledních 2000 letech a své poznatky předává studentům v rámci kurzu Environmentální historie.

Mezi výstupy jeho vědecké činnosti patří především články v impaktovaných časopisech (např. *Climate of the Past*, *Theoretical and Applied Climatology*, *International Journal of Climatology*), na kterých se podílí jako hlavní autor i jako spoluautor. Dosud byl členem devíti (většinou mezinárodních) vědeckých grantových projektů a řešitelem jednoho postdoc projektu. Aktuálně je také spoluřešitelem dvou projektů zaměřených na výuku změny klimatu a práci s měřicími přístroji na středních školách. V minulosti navázal

spolupráci s VŠ Ambis, kde se věnoval výuce např. Krajinného plánování, Bezpečnosti a rozvoje v krajině nebo Regionalistice. Dále spolupracoval s Centrem dopravního výzkumu a Univerzitou J. E. Purkyně na analýze historických sesuvů v ČR a tvorbě jejich databáze (CHILDA.cz). V nedávné době navázal spolupráci s pracovníky Ústavu archeologie a muzeologie v rámci přípravy ERC projektu StableLand a další vzájemnou spolupráci prohlubuje při tvorbě vědeckých publikací. Za hranicemi ČR navázal v minulosti spolupráci v rámci svých stáží na univerzitách v Cambridge, Liverpoolu a Bernu nebo na mezinárodních letních školách a meetinzích (Oxford, Mikulov, Telč). Nové zkušenosti získal i mj. jako lektor Kurzu polární ekologie-geovědy v rámci expedice na Svalbard (2016). V návaznosti na další prohlubování spolupráce je členem několika vědeckých společností (např. Česká geografická společnost, Historical Geography Research Group) a od roku 2022 je členem steering comitee pracovní skupiny Climate Reconstruction and Impacts from the Archives of Societies v rámci PAGES. Lukáš Dolák se věnuje také popularizaci vědy formou populárně-naučných přednášek pro střední školy nebo open day akcí a nejnovější výsledky společného výzkumu šíří skrze web Klimatologie na MUNI.

Mgr. Petr Žaža

Petr Žaža se narodil v roce 1991 a vystudoval obor archeologie na Ústavu archeologie a muzeologie na Masarykově univerzitě, kde v současné době dokončuje doktorské studium se zaměřením na dopady subsistenčních strategií na středověké a raně novověké využití krajiny na Českomoravské vrchovině. V rámci svých předchozích diplomových prací se zabýval vývojem zemědělství v době římské, stěhování národů (0–568 n. l.) a vrcholném středověku. Mezi jeho hlavní zájmy v rámci výzkumných otázek patří zemědělská produkce a spotřeba, úživnost a ekonomika zemědělských společností. Navazujícím tématem je vliv historického zemědělství na tehdejší krajinu a jak tyto změny formují krajinu současnou. Od roku 2019 se zapojuje při řešení na

projektech Jany Mazáčkové (TA ČR a GA ČR), kde řeší již zmiňované otázky.

V rámci doktorského studia se účastní výuky terénních prospekci a experimentální archeologie, během které jsou ověřovány některé výzkumné otázky v rámci výzkumu hradu Rokštejna a jeho ekonomického zázemí. Petr Žaža se mimo jiné zabývá problematikou aplikování výsledků základního výzkumu a popularizace archeologie. Ve spolupráci s Janou Mazáčkovou se podílí na různých popularizačních akcích, jak již bylo zmíněno výše (Archeologické léto, Mezinárodní den archeologie).

Závěr

Naše týmy jsou samozřejmě větší a výzkumné otázky širší, ale není možné popsat detailně všechny aspekty našeho výzkumu v rámci tohoto medailonku. Bývalé panství Brtnice je z podstaty věci velmi inter- a multidisciplinárním výzkumným záměrem, kde se mísí architektura hradů, tvrzí a zámků spolu s vesnickým a městským prostředím. Kde přírodní pohromy ovlivňují vzhled přírodního prostředí, které člověk přeměňuje na kulturní, a to opět čas proměňuje v historické. V současné době je potřeba, více než kdy

jindy, zkoumat minulou společnost a její reakce na kolísání a změny klimatu a proměny přírodního prostředí, jelikož současná situace nás k tomu přímo vybízí.

Brtnické panství naskýtá jedinečnou možnost výzkumu nejen lidské společnosti na jejím kulturně-historickém pozadí (jelikož jsme díky urbářům brtnického panství schopni určit kde kdo žil a v mnohých případech i spojit se současnými majiteli, kteří na gruntu žijí již po staletí), ale i studia vytváření současného vzhledu a stavu moderní krajiny. Díky nejnovějším výsledkům historické klimatologie jsme schopni detekovat přírodní pohromy, které v mnoha případech pozměnily přístup ke krajině i stavební kulturu samotnou.

Z pohledu stavebně-historické památkové péče se otevírá stále více otázek v souvislosti s přestavbou hradu a následně zámku v Brtnici, kde zjevně byly použity architektonické kamenné prvky z hradu Rokštejn, a jehož počátky se postupně daří odkrývat díky dendrochronologickému datování. Celé studium brtnického panství nám v současné době dovoluje pozvolna odkrýt počátky osídlení Českomoravské vrchoviny, které se s každým novým objevem posouvá hlouběji do 12. století, a tak je možné, že časem bude nutné přepsat učebnice dějepisu.

Použité zdroje:

- [1] MAZÁČKOVÁ, Jana a ŽAŽA, Petr. (2021). *Impact of subsistence on medieval and early modern history land use in the Bohemian-Moravian Highlands*. In Grau Sologestoa, Idoia; Albarella, Umberto. *The Rural World in the Sixteenth Century: Exploring the Archaeology of Innovation in Europe*. Turnhout: Brepols. s. 81-100. *Studies in the History of Daily Life (800–1600)*. ISBN 978-2-503-59705-8. doi:10.1484/M.HDL-EB.5.127106.
- [2] KAŇÁKOVÁ HLADÍKOVÁ, Ludmila-MAZÁČKOVÁ, Jana-HUTA, Petr a NOSEK, Vojtěch. (2022). *External and Terminal Ballistics of Early Bronze Age Lithic Arrowheads: Experimental Verification*. *Lithic Technology*. Taylor & Francis, roč. 2022, č. 1, s. 1-16. ISSN 0197-7261. doi:10.1080/01977261.2022.2040139.